
Ivan Koprek, *Mala povijest etike; priručnik za studente FFDI*, Filozofski fakultet Družbe Isusove (Biblioteka "Studentski niz", 1), Zagreb 2004, 104 str.

Ova kratka povijest etike koju sam autor naziva skicom treba prije svega služiti kao "podsjetnik za studente FFDI" (7) da bi mogli lakše pratiti sustavna predavanja. Može li se tako kratko i jezgrovito na stotinjak stranica prikazati misao pojedinih škola i pritom biti objektivan? Ivan Koprek to želi postići i zaista uspijeva u velikoj mjeri. No koliko god se uspije u prikazu etičkoga stajališta, uvijek ostane dilema koliko dodati drugih objašnjenja koja nisu etičkoga sadržaja, a čine se neophodna za razumijevanje etičkoga stajališta. Za neke filozofe nužno je objasniti osnovne filozofske stavove da bi se shvatila etička pozicija, za neke je čak potrebno dati i biografske pojedinosti jer su utjecale na njihov definitivni etički stav, no ima i takvih čija je etika razumljiva sama za sebe. Mislim da profesor Koprek prilično osmišljeno i uglavnom prema potrebi iznosi takva dodatna objašnjenja. Njegova se povijest ne pretvara u opću povijest filozofije, nego ostaje povijest etičkoga mišljenja. Uzor mu je, kako sam navodi u "Uvodnoj napomeni", MacIntyreova knjiga *A Short History of Ethics* (prvo izdanje 1967). Iako se u pripremi svojega priručnika za studente služio tim djelom, usporedba s MacIntyreovom knjigom pokazuje da je ipak puno samostaliji nego što bi proizlazilo iz njegove "Uvodne napomene". Što je opće sveobuhvatno značenje etike od početaka do danas? Za Kopreka je to "sustavno razmatranje i razumijevanje onoga što je dobro a što zlo" (7).

Očito je da i povijest etike pretpostavlja jednu kronološku shemu koja se uglavnom podudara s kronologijom opće povijesti filozofije. Naslovi obrađenih cjelina u Koprekovoj knjizi kadšto otkrivaju temeljnu etičku ideju, primjerice eudaimonizam ili egoizam, kadšto uobičajeni filozofski pravac ili epohu, primjerice epikurejska etika, patristička etika itd. MacIntyreova povijest etike u većoj se mjeri ravna prema velikim imenima iz filozofske tradicije. Primjerice grčka je tradicija kod njega uglavnom predstavljena Platonom i Aristotelom – što čini gotovo polovicu njegove povijesti etike – dok Ivan Koprek posvećuje dovoljno pozornosti i helenističkim školama te u cjelini opsežnije obrađuje novovjekovnu i najnoviju filozofiju morala nego stariju tradiciju.

Prvo je poglavlje naslovljeno "Rani grčki eudajmonizam" (9–27) i obrađuje kako početke grčke filozofije tako i klasični period. Možemo se složiti s Koprekom da je eudaimonizam zaista u žarištu svih etičkih promišljanja u antici. Jasno je da se εὐδαιμονία ne promišlje i ne postiže bez ἀρετή. Kod gotovo svih predsokratovaca, osim Jonjana, Koprek nalazi pokoju relevantnu etičku misao. Iznenađuje, ali s pravom, naglašavanje uloge pitagorejaca u oblikovanju osnovnih etičkih pojmova kao što su μεσότης i ὁρθὸς λόγος.

Upotrebu izraza ‘sredstvo’ i ‘sredina’ za μεσότης trebalo je ipak malo pojasniti. Sofisti se spominju kao ‘bolesna’ skupina grčkih učitelja (10). Koprek je sam tu riječ stavio u navodne znakove, ali nije objasnio zašto koristi taj termin. Svakako je pozornosti vrijedna teza da Sokrat, Platon i Aristotel zastupaju neku vrstu moralnog intelektualizma. U inače dobrom prikazu Aristotelove etike čini mi se da je ἐπιεικεία bolje prevesti kao ‘pravičnost’ (ili ‘nepriistranost’), a ne ‘jednakost’ (24). Nadam se da engleski (ili latinski) izraz za to ‘equity’ (lat. *aequitas*) nije pobrkan s izrazom za jednakost (*equality* i *aequalitas*). Koprek svoj prikaz Aristotela završava ponovnim naglašavanjem kakva je uloga sreće (εὐδαιμονία) u Aristotelovoj etici. Zato kada odmah u nastavku kaže kako je Teofrast napisao raspravu “O sreći” (26), treba naglasiti da nije riječ o sreći u istome smislu. Grčki naslov Teofrastova djela glasi Περὶ τύχης jer se posebno bavio problemom kako slučajnost ili puka sreća (τύχη) utječe na cjelovitu sreću (εὐδαιμονία). U hrvatskome se ne razlikuju ti termini, ali ih prema potrebi treba objasniti. U drugom poglavlju (28–39) obrađene su tri utjecajne helenističke škole: stoici, epikurejci i neoplatonici. Pisano je pregledno i jasno. Ovdje je očito da je primjerice lakše izdvojeno prikazati stoičku etiku, iako je ona usko povezana sa stoičkom fizikom, nego neoplatoničku, za koju je potrebno objasniti niz metafizičkih, neetičkih pojmova.

Kršćanskoj, tj. patrističkoj i srednjovjekovnoj filozofiji posvećeno je treće i četvrto poglavlje (40–45). Pored mnoštva imena dobro su istaknuti ključni termini toga doba (*recta ratio*, *synderesis*, *conscientia*). U petom poglavlju (46–50) ukratko je spomenut niz filozofa od Hobbesa do Rousseaua te je na koncu najveća pozornost posvećena Kantu. U naslovu idućega poglavlja “Utilitaristička i subjektivistička etika u Engleskoj” (51–60) trebalo bi dodati ‘i Škotskoj’ jer su u nizu od Cumberlanda do Sidgwicka obrađeni i utjecajni škotski predstavnici (ili jednostavno reći ‘u Velikoj Britaniji’). U prikazu etike njemačkog idealizma (61–67) izostavljen je Schelling – za čim ne treba žaliti – iako je na početku izričito obećan (61). Na malo prostora Koprek je uspio nakon kratkoga prikaza posthegelovske etike dati i jezgrovit uvid u često zaboravljenu tradiciju “Francusko-talijanske spiritističke etike” (71–74) od Malebranchea preko Rosminija do Bergsona.

Najbolje razrađeno poglavlje je deseto, “Novije etičke škole” (75–100), u kojemu su obrađena aksiološka etika (Brentano, Meinong, Scheler i Schlick), utilitaristička etika i etika samoostvarenja (Th. H. Green, F. H. Bradley, R. B. Braithwaite, J. J. C. Smart, M. G. Singer), naturalistička etika (H. Spencer, S. Freud, W. James, J. Dewey, J. Maritain, E. Fromm), analitička etika i metaetika (G. E. Moore, Ch. L. Stevenson, A. J. Ayer, P. H. Nowell-Smith i R. M. Hare), etika egzistencijalizma i fenomenologije (Kierkegaard, Nietzsche i Sartre). Prikazi su čitki, pregledni i jezgroviti te tako daju dobru opću informaciju. Jedino je možda Hare prošao ‘prekratko’ jer njegov je kasniji razvoj, koji je počeo s djelom *Moral Thinking* (1981), još zanimljiviji. U kratkom posljednjem poglavlju obrađen je ukratko E. Levinas,

a spomenuti su H. Jonas, O. Schwemmer te K. O. Apel i J. Habermas. Na koncu je dodan i popis najpoznatijih povijesti etike.

Vjerojatno su mnogovrsne dužnosti što ih trenutno obnaša *pater* Koplek dovele do toga da tekst nije do kraja dotjeran i sadrži priličan broj, ne samo pravopisnih grešaka, nego i pogrešnih tvrdnji. Ipak treba naglasiti da se najveći broj omaški nalazi u prvoj polovici knjige. Već je Platon upozoravao da πολυπραγμοσύνη šteti potpunom razvoju vrloga znanja, a ja ću navođenjem očitih grešaka podržati tu misao.

Pravopisno-tiskarske greške: 'elemnta' umjesto 'elementa' (12); umjesto 'kojeg' treba 'koji', acc. sg. za neživo (14); 'vračajući' (19); umjesto 'što ne čini' treba 'što se ne čini' (24); 'krećući' (29); 'po prvi puta' & 'rimljani' (30); 'povjesna' (31); 'djelova' (33); umjesto 'potiče' treba 'potječe' (36); umjesto 'šestom' stoji 'šetom' & 'catharsis' umjesto 'katharsis' (37); 'Damaščanski' (41); u prvoj rečenici prvog odlomka na str. 45 nešto nedostaje; 'dnauk' a treba 'nauk' (58); bez razloga ne treba koristiti lične zamjenice ("Mill je svjestan da mnogi ljudi... On daje veoma..." 59); 'trajnanje' (78); 'zamjetiti' & 'pobjediti' (82), 'zpravo' (96). Danas ne bi smio biti problem ni s 'egzotičnim' slovima iz drugih jezika: 'Soren' (97), 'Ubermensch' (99), 'etre-en-soi' & 'etre-pour-soi' (100).

Pogrešne tvrdnje: za pitagorejce nije 'dijagonala pravokutnika' iracionalan broj nego 'dijagonala kvadrata' (9); aktivnost koja stremi prema cilju nije 'teologija' nego 'teleologija', dakle očiti *lapsus calami* (21); u širem smislu τεχνή može biti 'umjetnost', ali μέθοδος nije 'upitnost' (21); umjesto 'grčka' treba 'helenistička' ("Općenito, grčka je filozofija bila manje spekulativna, a više praktična u interesima nego što je bila misao ranih Grka" (28); Hugo Grotius je napisao *De iure belli ac pacis*, pa je naslov bolje prevesti *O pravu rata i mira* nego *O pravima rata i mira* (47); u prikazu Kanta treba paziti na terminologiju i ne treba miješati 'razum' i 'um' ("Razum prema Kantu ima dvije funkcije: teoretsku i praktičnu. Funkcija je teoretskog uma spoznaja i znanje, praktičnog pak upravljanje našim djelovanjem" (47); naslov poznatoga Humeova djela ne počinje sa *Inquiry...* nego *An enquiry...*, vjerojatno se navodi napament (52).

Neobičnosti: 'Kaliks' (11) za Καλλικλῆς; 'u Euthypru' (15); "u dijalogu 'Edems'" (20); 'Prokulo' za Πρόκλος (29 & 38); 'sense of propriety' kao 'osjećaj svojstava' umjesto 'osjećaj za pristojnost', dakle nekoncentrirano čitanje (55). Kako je hrvatski sintetički jezik čest je problem kako sklanjati neka imena ili naslove na drugim jezicima, kod Kopleka smo primjerice tako dobili "nakon objavljivanja Russellove i Whiteheadove *Principiae Mathematicae*" (91).

Unatoč navedenim nedostacima Koplekova *Mala povijest etike* korisna je knjižica ne samo za studente filozofije nego i za sve one koje žele dobiti kratak, jezgrovit i pouzdan pregled razvoja etičke misli.

Josip Talanga

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb

josiptalanga@yahoo.com